

“KOLONA DUGA VIŠE OD 70 KILOMETARA...”

Godine 1944. bio sam maturant franjevačke Klasične gimnazije u Visokom. Imali smo normalnu nastavu i prvo polugodište je teklo gotovo normalno. Visoko je bilo puno izbjeglica koje su pobjegle ispred četničke kame sa rijeke Drine, i partizanskog terora iz drugih krajeva. Grad ih je primio otvorena srca.

Konvikt Franjevačke gimnazije, u kojem sam bio prošle godine, ove godine nije primao učenike, pa smo se morali smještati u obitelji u samom gradu Visokom. Stanovao sam kod obitelji Ferenc, a hranio sam se u gimnaziji sa seminarcima.

Profesori su ubrzavali nastavu, kao da se i u njih osjećala neka neuobičajena nervoza. Ispitivali su nas i davali nam ocjene za prvo polugodište. Činilo se da su nešto stroži nego ranije.

Sa povlačenjem Nijemaca iz Grčke i južnih dijelova Balkana i neki dijelovi Nezavisne Države Hrvatske su padali u partizanske ruke, a ti su bili poznati po svojoj surovosti, zločinima i nedjelima. Već u studenom je bilo mnogo bjegunaca pred njihovim terorom iz južnih krajeva Hrvatske, kao Dubrovnika, Splita, Trebinja i drugih gradova. Vlakovi su bili puni ljudi iz tih krajeva.

Do nas je stigla vijest da svi gimnazijalci - sedmi i osmi razred iz krajeva koji su ugroženi od partizana, trebaju ići u Zagreb da bi tamo završili svoje razrede i sklonili se od ratnih nevolja. Čuli smo da su već u Zagrebu đaci iz Splita, Dubrovnika, Hrvatskih Karlovaca, Trebinja, Širokog Brijega i drugih mjesta. Nadali smo se da mi nećemo trebati napuštati svoju gimnaziju i svoje domove. No, nešto se osje(demije. Upisani smo u III. mušku realnu gimnaziju u Zagrebu, bar mi gimnazijalci kojih je bilo najviše (449 učenika). Kako je u III. muškoj gimnaziji bila vojnička kasarna, mi smo bili “gosti” Ženske gimnazije na Katarinskom trgu na Gornjem gradu. Stanovali smo u učionicama Pravnog fakulteta. U međuvremenu kako su učionice Pravnog fakulteta bile prepune, jedan dio đaka je prešao na stanovanje i hranu na Strojarski fakultet, koji je bio nedaleko odatle u, susjednoj, Klaićevoj ulici.

Došli smo iz 37 mjesta Hrvatske, iz različitih gimnazija, klasičnih i realnih, učiteljska škola, trgovačke akademije, raznih stupnjeva znanja, različitih navika, običaja, religija i slično, pa je bilo za očekivati a i bilo je raznih nesporazuma s profesorima, često i vrlo komičnih. Dugo bi me odvelo ako bi opisivao sve zgode i nezgode koje su nam se događale, ali jedno moram. Dogodilo se to u mojem VIII.f razredu, u kojem su bili đaci uglavnom iz Bosne, među kojima je bio i jedan broj njih islamske vjere. Razrednik nam je bio profesor Božo Rakić koji je svakog petka u jedanaest sati zahtijevao od naših kolega islamske vjere da idu u džamiju na molitvu - džummu, a mi katolici imali smo taj sat vjeronauk. Kada je formiran naš razred i kada je došao prvi petak kada su naše kolege muslimani trebali ići u džamiju, razrednik je pitao: “Koliko ima vas muslimana?” Ustane naš kolega Himzo Polovina i kao iz topa odgovori razredniku: “Gospodine profesore, nas ima jedanaest i Polovina!” Razrednik ga je zbunjeno pogledao i rekao malo povišenim glasom: “Ti se sa mnom buš zezal, kaj ne?” Himzo se snašao i odgovorio mu: “Ne bum se zezal, nas ima jedanaest i ja Polovina Himzo.” Razrednik se u prvi mah nije snašao, a onda upita: “Je li tvoje prezime Polovina?” Himzo odgovori: “Da”, a onda se razrednik nasmije i reče: “Hajde vas jedanaest i Polovina izadite i idite u džamiju, a vodit će vas gosp. Himzo Polovina.”

Završili smo razrede koncem travnja 1945. Mi maturanti smo imali svoje maturalne ispite između 15. - 30. travnja, a u tom razdoblju su imali ispite i sedmoškolci, dok sam ja maturirao 28. travnja 1945. godine. Odobreno nam je da se možemo upisati na fakultet i ja sam upisao na

pravni. Zagreb je bio pun civila iz svih krajeva Hrvatske, jer su s povlačenjem Nijemaca partizani zauzimali sve više Hrvatske, a narod je bježao od tih zločinačkih hordi. Čuli smo svakojake priče o zločinima koje su počinili i bili smo zabrinuti za naše obitelji, a i za nas osobno. Imali smo nekoliko dana da obidemo prijatelje i rođake po Zagrebu, jer nam se najavljivalo da ćemo morati privremeno napustiti Zagreb. Zagreb je bio prepun svakojakih vojnika. Svak je žurio negdje. Nama je rečeno da ćemo biti organizirani kao vojna jedinica i da bismo mogli imati organiziran odlazak, podijeljeni smo u grupe i dani su nam časnici, koji su se brinuli o nama da se pripremimo za put i također tijekom puta. Ja sam bio u grupi učenika iz Visokog, Sarajeva i Mostara, koji je bilo više od stotinu (112). O nama se brinuo domobranski nadsatnik Markulinić. Dobili smo vojničke rančeve, da bismo u njih mogli smjestiti najpotrebnije. Također smo dobili i porcije za uzimanje hrane i nešto novaca-kuna.

Osvanula je nedjelja 6. svibnja 1945. godine i nama je rečeno da se spremimo i da ćemo uskoro krenuti. U moći 6./7. svibnja smo krenuli i napustili Zagreb. Časnici koji su se brinuli o nama dacima organizirali su naš odlazak besprijekorno. Uklopili smo se u podugačku kolonu koja je također išla u pravcu Austrije. Iza nas je bila veća skupina civila, a ispred nas su bili vojnici - neka domobranska jedinica. Mi smo išli pješke, dok su civili - obitelji, dobrim dijelom djeca i žene bili u zaprežnim kolima, a muškarci su bili pješaci, uglavnom stariji ljudi.

Prvi dan pješčenja prošao je bez većih napora i teškoća, kretali smo se normalnim hodom, a s hranom nismo imali problema. Nismo imali osjećaj da bježimo od nekoga, jer se sve odvijalo bez osjećaja usiljenog marša. Bio je vrlo mali broj onih koji nisu mogli pješčiti pa su išli zaprežnim kolima koja su nas pratila i koja su nam nosila nešto hladne hrane. Dok smo se odmarali, orila se pjesma i šala. Kretali smo se preko Zaprešića i rijeke Sutle u pravcu Celja. Sve do Celja išli smo bez zastoja, ali na ulazu u taj grad sreli smo partizane koji su tražili da se kolona preda, prije svega vojnici, ali i civili. U očekivanju rješenja i dogovora kolona je stala i odmarala se na samoj cesti i uz cestu. Sve je više onih koji imaju žuljeve i kojima torbe-ranci postaju preteški, pa su ih morali stavljati na zaprege. Čekajući tako otprilike 2-3 sata mi smo se sklanjali u stranu da bismo propustili neke časnike hrvatske vojske koji su išli na pregovore. Nismo čekali dugo, naši hrvatski časnici su se vratili, otprilike za pola sata, i poručili cijeloj koloni da put može nastaviti. Jedan od časnika koji je prolazio pokraj nas rekao je da su dali ultimatum celjskim partizanima da nas odmah puste kroz Celje inače će se na njihov grad sručiti ogromna ratna mašinerija Hrvatske vojske koja ide za nama. Partizani su to odmah prihvatili, tako da smo mogli odmah krenuti. Hrvatska vojska nije odlagala oružje, ali je to učinila njemačka vojska. Na određenim mjestima i ulicama kroz koje smo prolazili bile su gomile oružja, koje su odbacili Nijemci..., a potom su odlazili u zarobljeništvo. Prošli smo grad Celje i na prvom većem raskrižju smo imali oznaku sa natpisom Marburg (Maribor). Tu smo se malo odmorili i poslušali vijesti na radiju iz jednog automobila, koji se u prolazu zaustavio. Slušali smo Radio London, upravo je bila udarna vijest: "Kolona duga više od sedamdeset kilometara na cesti Zagreb-Austrija, u kojoj je najmanje 600.000 Hrvata vojnika i civila, s velikim brojem žena, djece i staraca, napušta Hrvatsku i ide ususret engleskoj vojsci da joj se preda, jer se boji masakra partizanskih jedinica." - Mi smo s kolonom krenuli lijevo, u pravcu Velenja i Slovenjgradeca prema Dravogradu. Tekli su dani u koloni bez nekakvih događanja. U subotu, šesti dan našega puta, stigli smo pred Dravograd. Tu su, prvi put od polaska, nastali ozbiljniji problemi. Naime, neka vojska, koja se nalazila na drugoj strani mosta, nije dala dopuštenje za prijelaz i mi smo ostali na cesti, čekajući da vojnici riješe taj problem. Nakon 6-7 sati čekanja, s desne strane puta, na jednoj uzvisini, ugledali smo vojnike koji su pucali po nama. Bili su to partizani, koji su svoj bijes iskazivali na velikoj koloni, uglavnom civila, i koji su pokazali svoj nehumani odnos prema svim civiliziranim normama tijekom cijelog rata, pa i sada u njegovoj konačnici. Do tada u toku puta nismo imali ranjenih, osim našeg kolege-maturanta Martina Hrgovčića, koji je ranjen u nogu i koji je prevezen negdje u bolnicu u Sloveniji. Desetak godina kasnije, kad smo se sreli, šepao je. Završio je Medicinski fakultet u Zagrebu i danas se nalazi u Houstonu (SAD), kao jedan od rijetkih medicinskih stručnjaka eksperata svjetskog glasa.

Na most nismo mogli, jer kako smo saznali na drugoj strani mosta je bila bugarska vojska, koja nije dopuštala prijelaz, a osim toga most je bio izložen partizanskoj strojničkoj vatri, koji su bili na susjednom brdu. Ni sam ne znam tko nas je uputio lijevo kroz jednu šumu za koju je netko od kolega tvrdio da su to ogranci Karavanki, a nalazila se jugozapadno od dravogradskeg mosta. Penjući se uz tu kosinu do šume primijetili su nas partizani sa desne strane i počeli pucati po nama. Srećom, bez ikakvih posljedica. No, gledali smo, kao na dlanu, borbu između hrvatskih vojnika i partizana. Partizani su nakon kratke borbe potisnuti i mi smo nastavili svoj put tom šumom bez opasnosti.

Pred samu noć stigli smo na put koji nas vodi u nepoznato, kasnije smo utvrdili da smo na putu za Bleiburg. Sljedeća dva dana išli smo tom cestom, sada već vrlo umorni, ali puni nade i uvjereni da ćemo stići u Austriju, gdje bi trebale prestati sve naše nevolje, bar tako smo se nadali. Konačno smo stigli na jedno nepregledno polje za koje neko reče da je u Austriji i da je to Bleiburško polje. Tu smo prenoćili, a 15. svibnja-utorak već od ranog jutra nadlijetali su nas neki crni zrakoplovi. Netko je rekao engleski spitfajeri. Sigurno su slikali ogromnu masu ljudi, koja je još prije nas već bila na tom polju.

Mi smo se probili gotovo na čelo kolone, da kao đaci civili, budemo prvi kod prelaska u ruke engleske vojske, u koju smo polagali svu našu nadu. Čula se sporadična pucnjava sa okolnih brda. Uz nas je bilo veoma živo, jer su stalno prolazili neki visoki časnici Hrvatske vojske - generali, koji su išli na pregovore s Englezima, da dogovore uvjete predaje oko 300.000 hrvatskih vojnika i oko 300.000 civila, žena, djece i staraca, koji su se povlačili prema Austriji. Razgovori su se vodili u nedalekom dvorcu na manjoj uzvisini, koji je bio vidljiv s poljane. Tu su se često spominjala imena visokih časnika Hrvatske vojske, koji su sudjelovali u pregovorima, kao: Herenčić, Servazy, Crljen i drugi. Ti i neki drugi časnici su nekoliko puta prolazili pokraj nas do dvorca gdje su se odvijali razgovori i vraćali se na poljanu, vjerojatno radi dogovora sa svojim suradnicima. Negdje pred sumrak, 15. svibnja 1945. godine, pri povratku iz dvorca, jedan od tih časnika, koji je išao u grupi sa drugima, rekao nam je da je sa engleskim generalom dogovoreno da se preda sva hrvatska vojska skupa sa oružjem i svi civili i da se ide u englesko zarobljeništvo u susjedno mjesto, gdje je pripremljen logor. Na primjedbu, jednog od nas đaka, može li se dogoditi da nas izruče partizanima, ovaj visoki časnik Hrvatske vojske nam je odgovorio da mu je engleski general s kojim je pregovarao dao časnu vojničku riječ, da to ne dolazi u obzir i da idemo njima u zarobljeništvo. Bili smo sretni da se ovo naše putešestvije ipak sretno završilo. Nadali smo se kao đaci, neki od nas sa tek završenim VII. razredom gimnazije, uglavnom starosti između 17 i 19 godina, da ćemo dobiti odgovarajući tretman i moći nastaviti gimnaziju ili pak studirati. Mogli smo se sporazumijeti njemačkim jezikom ali nam nije mnogo nedostajalo da ga naučimo dobro, koliko bi trebalo za učenje već u sljedećoj školskoj godini.

Čekali smo dok dođe red na nas i dok se vojska ispred nas preda i položi oružje, da i mi prijedemo u kolonu za engleski zarobljenički logor ili pak smještaj za civile. Prošlo je nešto više od dva sata kada smo se mi u koloni pokrenuli naprijed i nakon, otprilike, jednog kilometra našli na jednom raskrižju engleske vojnike i jedan engleski oklopnijak, pred kojim je hrvatska vojska bacala oružje i odlazila dalje. Mi smo prošli pokraj tih Engleza i gomile oružja, za već zarobljenim hrvatskim vojnicima ispred nas. Nismo daleko odmakli, a kolona je zastala. Negdje u daljini su se čuli rafali strojnica i pojedinačni pucnji oružja. U međuvremenu smo već počeli pričati o sretnim okolnostima da smo dopali Englezima i kovali planove za budući život i mogući skori povratak u Domovinu. U svojim rancima imali smo njemačke rječnike, gramatiku i bili smo se spremni odmah uključiti u učenje jezika.

Kolona se nije micala, gotovo jedan sat, a onda je ponovo lagano krenula. Tako lagano se krećući prošli smo 2-3 kilometra od mjesta predaje, a već je bila mrkla noć, a netko iz kolone uzviknu. "Djeco, partizani nas preuzimaju od Engleza - prevareni smo!" Odjedanput, kao da su nikli iz zemlje svuda oko nas, sa uperenim šmajserima stajali su partizani i odmah vikali na nas i tražili da se postrojimo po četiri i idemo dalje. Ispočetka brzo, a potom trkom. To im je trebalo sigurno zbog toga da se vijest o nama ne prenosi natrag i da se što veći broj hrvatskih vojnika preda Englezima i da ih oni, valjda po dogovoru, preuzmu na prijevaru. Bila je ta noć hladna, a kada smo još vidjeli te razbojнике oko nas, još nam je hladnije bilo oko srca. Morali smo trčati, jer oni koji to nisu učinili bili su na mjestu ubijani. Poučeni tim, mi smo poslušno trčali. Spojili smo se sa još jednim dijelom kolone ispred nas. Nakon otprilike dva sata trčanja tempo trčanja se smanjivao, a mi smo počeli odbacivati neke od stvari koje smo nosili. Kod mene su bile vezane za ranac gojzerice i njih sam prve odbacio još prvu noć. U uvjerenju da smo u Austriji jedan veoma mali dio kolega pobjegao je iz kolone. Oni koji su primijećeni bili su odmah ubijeni, ali pod okriljem noći. Tko je bio sabraniji, mogao je pobjeći.

Prošla je prva najteža noć. Spoznaja da smo predani u ruke toj razbojničkoj vojsci na prijevaru, bilo je još veće psihičko opterećenje, normalno uz fizičko. Bili smo gotovo izgubljeni i mozgovi nam nisu radili. Bili smo u jednoj vrsti šoka, kao masa koja je poslušno izvršavala sva naređenja te bezdušne vojske koja nas je okruživala. Nisu nam dopuštali pomaganje jedni drugima, i za svaku takovu pomoć bivao je ubijen onaj koji pomaže, kao i onaj kome se pomaže. Polako smo počeli učiti ponašanje u koloni za koju nismo znali kada će se okončati. Svaki čas je poneko od naših ostajao zauvijek pokraj ceste koju smo zalijevali znojem i krvlju. Dan je prolazio u bržem

hodanju i vrlo malim odmorima na samoj cesti, jer se sa ceste nije smjelo. Pratlja je postajala sve veća i okrutnija, pa su nam taj dan došli kao pratioci vojnici na konjima. Oni su malo potom naredili ponovo trčanje, a mi smo nastavili odbacivati stvari iz rančeva. Došle su na red i knjige, najprije najteže, kao rječnici, a potom sve ostale. Bilo je veliko olakšanje sa polupraznim rancem na ledima. Neki od nas su počeli zastajkivati i zato smo odlučili da se držimo ispod ruke u četveroredu, da bismo mogli bez zastoja ići naprijed. Često smo vukli jedan drugoga. Tempo trčanja se sam od sebe smanjivao i kolona je usporila. Nas četvorica: Tomislav Idžaković, Anto Bilela, Anton Ferenc i ja smo se držali ispod ruke i gotovo vukli jedan drugoga. Umor i san nas je svladavao, pa smo često spavali hodajući i vukući jedan drugoga. Počela je padati slaba kišica koja je natopila odijela, a i unosila studen u naša znojna tijela. Kod svakog zastoja, pa makar i od par minuta, na cesti smo odmah zaspali. Buđenje je često bilo partizanskim šmajserima, kao i jaucima ozlijeđenih ili ubijenih. Pratlja-konjanici su se stalno smjenjivali ili pak zaostajali a dolazili drugi, tako da smo rijetko vidali ista lica nekoliko sati pokraj nas.

Prošla je još jedna noć i još jedan dan u povremenom trku, hodu i kratkim odmorima, pa i spavanjima u hodu. Tu je bio i malo duži odmor iduću noć, kada smo onako iscrpljeni plegli po cesti i livadici uz cestu. Nismo čuli, onako umorni, zapovijed o formiranju kolone i ustajanju. Nas četvorica smo bili odmah uz cestu, zaspali smo odmah dok smo stali, legli smo na travu, koja je bila mokra i u koju smo upali kao u mekanu postelju i ostali smo potpuno pokvašeni na onoj strani na kojoj smo ležali. Pokret kolone nismo čuli, jer je cijela kolona zaspala kao opijena, ali su se pobrinuli naši pratioci da nas probude šmajsterskim rafalima po ljudima koji su ležali. Nastala je vrisaka i cika i jauci, a nas četvorica smo jedan drugog vukli do kolone i stali u red. Jauci su se čuli ali su brzo utihnuli, jer su ih nadjačali rafali koji su ih dokrajčili. Četvrti dan smo bili nadomak Maribora, to nismo ni znali, ali smo zato imali posljednji trk, u kojem smo pobacali i rančeve, a potom smo počeli bacati sve što smo imali po džepovima, pa i nalivpera, novac i sve drugo, budući nam se činilo da smo mnogo lakši. Bili smo iscrpljeni i nismo jeli cijelo to vrijeme od Bleiburga, osim ako je netko imao kakvu konzervu pa ju je dijelio na bezbroj dijelova.

Sa zapadne strane ulazili smo u Maribor, nešto prije podne četvrti dan našeg teškog puta, i to cestom koja je uzdignuta iznad kuća, a u kuće se ulazilo silazeći sa ulice. Slovenke su nam davale vodu, koju smo željeli više od kruha, ali isto tako davale su nam i druge hrane, koju su imale u to ratno vrijeme. Ja sam bio toliko slab da nisam mogao doći do vode, odnosno do kante u kojoj su nam Slovenke donosile vodu. Pričekao sam jednu takovu kantu i gurnuo glavu u vodu, napio se koji gutljaj, a potom opet gurnuo glavu u vodu i tako sam gasio žeđ, jer dok sam izvadio glavu iz kante već mi je netko od mojih jačih kolega oteo da on pije.

Stigli smo pred neki logor koji je bio ograđen žicom, a na ulazu je bilo nekoliko manjih ulaza na kojima je pisalo da je za: domobrane, civile, ustaše, rupnikovce, Nijemce, četnike i druge. Ni sam ne znam kako se dogodilo, da se mi kao civili nađemo u ograđenom prostoru gdje je pisalo na ulazu ustaše, vjerojatno oni koju su prvi ulazili nisu vidjeli taj natpis, a ostali su ulazili kao stado za predvodnikom. Taj dio logora gdje su bile smještene ustaše bio je potpuno prazan, dok su sa desne strane ograđene žicom bili domobranci, a s lijeve civili. Ovi zarobljenici iz odjela domobrana pitali su nas zašto smo došli tu kad su nam objasnili da je to logor za ustaše i da se svaku noć prazni i vozi negdje u mariborsku šumu i tamo se ubijaju. Preporučili su nam da odmah odemo do dežurnog oficira-partizana koji je bio pred vojarnom kod koje se završavao logor. Naša delegacija od tri člana otišla je tražiti dežurnog oficira i našla ga, te ga je uvjerila da smo mi civili, a ne vojnici i on nam je odobrio da se prebacimo u susjedni prostor u kojem su bili civili, gdje smo dobili neke kisele juhe i po krišku kruha, što je bila jedina hrana od Bleiburške poljane. Došli smo u Maribor 19. svibnja 1945. u subotu, gdje smo ostali nekoliko dana, a zatim krenuli pješice do Zagreba i smješteni smo u logoru Prečko. Tu smo temeljito opljačkani, skinuli su nam cipele, uzimali satove, tako da je partizan, koji je meni uzeo sat, stavio ga na ruku na kojoj je imao već četiri sata skinuta od drugih zarobljenika. Da bismo sačuvali odjeću rezali smo ju nožicama, tako da se partizanima činila neupotrebljiva. Neki koji se na vrijeme nisu snašli ostali su u donjem rublju. No, već 29. svibnja smo krenuli na novi put prema Osijeku, kroz Zagreb i Dugo Selo, gdje smo bili sutradan ujutro, zatim smo krenuli nekom sporednom cestom do manjeg mjesta Lupoglav u tamošnji logor. Mnogi od nas nisu mogli dalje ići jer su bez cipela imali krvave žuljeve na nogama. Partizani su ponudili da te koji ne mogu ići povezu zaprežnim kolima dalje i jedan dio zarobljenika se javio, kao Ivanišević, Magdić, Matajia i mnogi drugi. Nikada se više nisu nigdje pojavili. Nakon dva sata odmora krenuli smo dalje, još uvijek nekim seoskim putem, i kada nas je zatekao prolom oblaka gazili smo kroz blato do pasa tjerani bjesomučnim povicima goniča koji u letu na konjima. Tu je ostalo dosta naših kolega, pa smo zbog strašnih napora i užasa nazvali to "čazmijada". Sutradan smo već krenuli malo boljom cestom kroz susjedna sela i saznali smo,

po svečanoj odjeći seljaka, da je taj dan Tjelovo - 31. svibnja 1945. Prolazeći kroz sela seljanke su nam bacale komade kruha i mi smo ih hvatali, ali nismo smjeli izaći iz kolone da ih pokupimo po putu, jer se svaki onaj tko je to pokušao bio ubijen. Nakon par sati bili smo već u Čazmi, a već sljedeći dan smo bili na ulazu u Bjelovar. Tu su nam ostali u užasnom sjećanju ubijeni hrvatski časnici sa strane puta, najvećim dijelom u plavim uniformama, mislim da su to bili zrakoplovci. Bilo ih je nekoliko desetaka. U Bjelovaru smo smješteni u ograđeni prostor bivše oružničke vojarne Vojnović. Tu smo grupirani po prebivalištu svakog daka, tj. oni iz Zagreba, Osijeka, Varaždina, Karlovca i drugih, ali i svi iz Bosne i Hercegovine su bili skupa. Zatim su sa pratnjom upućeni svi u svoje gradove i krajeve. Iz Osijeka smo, mi iz Bosne i Hercegovine, upućeni teretnim vagonima do Vinkovaca, a zatim pješake do Broda - jednog i drugog. U Bosanskom Brodu smo zadržani dva-tri dana na iskrcaju šlepera i brodova. Tu smo dobili nešto više kruha i juhe, da bismo mogli vršiti istovar.

Dok smo istovarili vreće brašna, graha i drugog, Savom su plovili leševi hrvatskih vojnika vezanih žicom po dva ili po četiri, a lako ih je bilo prepoznati po karakterističnim bojama odijela hrvatske vojske. To su nam domaćini iz Broda rekli da su leševi ubijenih iz Jasenovca gdje su zarobljenici dovodeni i tamo ubijani masovno. Isključena je mogućnost da su to leševi navodno ranije ubijenih logoraša, obzirom da je ovo bilo u lipnju, a logor je zatvoren u travnju, ali su odijela i način ubijanja karakteristični za ubijanja koja su vršila partizani - redovno bespomoćne i vezane žrtve. Partizani su navodno dovodili svoje zarobljene hrvatske vojnike u Jasenovac, da im se tamo osvećuju.

Uz mene je još ostala mala torbica za preko ramena u kojoj je bila porcija i samo još jedna karirana košulja. Iz Bosanskog Broda smo krenuli pješice do Doboja, gdje smo imali duži odmor. Nismo imali velik broj sprovodnika i tada nisu bili okrutni. Njima je bilo važno da nas u primljenom broju dovedu u Sarajevo i tamo predaju OZNI. Negdje na putu iz Doboja do Zenice zastali smo u jednom selu gdje sam košulju zamijenio za kilogram kukuruznog brašna i tri krumpira. Pokušao sam napraviti puru i skuhati krumpire. Prvo sam uspio i zajednički smo pojeli, a krumpiri su samo jedan centimetar bili kuhani, jer je najavljen pokret, tako da sam ih ja oglodao (ono kuhano), a ostatak spremio da ih kuham na nekom drugom odmorištu. Kad smo stigli u Zenicu dočekao nas je naš stariji kolega, sada, oznaš Ahmet Tafro, koji je bio u Zenici šef Ozne. Tu smo prenoćili u nekoj baraci, a ujutro smo vlakom prebačeni do Sarajeva, gdje nam je dobrodošlicu poželila Ozna. Strpani smo u podrum Ozne koja je bila u stambenoj kući na uglu tadašnje ulice Cemaluse i JNA.

Podrum je bio pun ugljena, vlažan i nismo se mogli uspraviti. Tu smo u nemogućim uvjetima boravili sljedećih 21 dan. Nismo imali zraka pa smo odvaljivali podrumске prozore koji su bili zatvoreni debelim daskama, da bi nam malo više zraka ulazilo. Išli smo svaki dan na saslušanje abecednim redom, i svak je morao potpisati zapisnik sa obrazloženjem zašto se povlačio u Austriju, a kada je došao na mene red i takvo pitanje odgovorio sam da sam se povlačio jer me je bilo strah partizana i da su mnogi govorili da partizani sve pobiše i uništise. Na pitanje odakle i tko mi je rekao, odgovorio sam da sam to čitao svaki dan u novinama i slušao preko radio postaje. Takav zapisnik sam potpisao i otišao natrag u podrum. Uglavnom, svi su takve izjave potpisivali. Koncem srpnja smo pozvani i rečeno nam je da idemo u jugoslavensku armiju, jer je ustanovljeno da nismo bili neprijatelji. Nismo mogli imati posjete za svo vrijeme boravka u Ozni. Manji broj je bio raspoređen u neku sarajevsku jedinicu, jedan dio u Mostar u 38. diviziju, dok je nas nekoliko, uglavnom iz Visočke gimnazije, raspoređeno u 27. streljačku diviziju u Tuzli, gdje smo uz pratnju odvedeni u Dopunski centar 27. divizije u Gornjoj Tuzli. Tu smo bili na obuci 3-4 tjedna, a onda dodijeljeni u bataljon za vezu 27. divizije. Tu su bili uz mene još: Anton Bilela, Anton Ferenc, Ilija Cvitanović, Pero Lončarević i Velimir Radoš

Time je okončao naš bleiburški put kao i Križni put koji je obuhvatio: Zagreb-Celje-Dravograd-Bleiburg-Maribor-Zagreb-Čazma-Bjelovar-Osijek-Vinkovce-Slavonski Brod-Bosanski Brod-Derventa-Doboj-Zenica-Sarajevo.

Ovo je pisano najviše po sjećanju, a manjim dijelom iz bilježaka, pa je mnogo toga možda ispušteno i zaboravljeno, ali ovo što je napisano je ono što je neizbrisivo ostalo u mozgu svakog od nas koji smo prešli taj put kao 17,18 i 19 godišnjaci. Ja sam rođen u Varešu (Bosna) 27. studenog 1925. godine i prošao sam taj put sa 19 i pol godina.

Nije se moglo utvrditi koliko je ostalo živih daka od njih 548 koliko ih je pošlo na put prema Austriji, ali po slobodnoj procjeni velikog dijela sudionika, koje sam imao priliku sresti i razgovarati o tome, cijeni se da se više 200 nije vratilo svojim kućama i da su na tom putu ubijeni i ne zna im se za grobove.

RAD ODBORA ZA ISTRAŽIVANJE BLEIBURŠKE TRAGEDIJE U CLEVELANDU

PRVA ISKUSTVA "BLEIBURGA"

Trećega travnja 1945. bio sam mobiliziran u Titovu vojsku zajedno s kolegama iz Visoke franjevačke bogoslovije u Makarskoj. Šest tjedana nakon ovoga datuma započeo je POTHVAT-KLAONICA mojega naraštaja. Kao mobilizirani franjevac bio sam jedan kilometar udaljen od preduboke kraške jame u Bazovici blizu Trsta u koju je nekoliko tjedana nakon završetka rata, bačeno na tisuće ratnih zarobljenika raznih narodnosti i oko 400 Hrvata.

Iz Titove vojske sam pobjegao 10. lipnja 1945., krijući se puna dva tjedna u kapucinskom samostanu u Trstu. Tada još nisam ni pomišljao da ću sljedeći mjesec u franjevačkome samostanu Sv. Ante u Bologni upoznati dr. fra Vendelina Vasilja, jednog od krunskih svjedoka najvećega gubišta hrvatskih ratnih zarobljenika u blizini Maribora.

Stigavši potkraj ljeta 1945. u Rim i upisavši se na bogoslovne studije u franjevačkome međunarodnom sveučilištu Antonianumu, moja prva "bleiburška" iskustva postala su još intenzivnija jer upoznah dr. Krunoslava Draganovića i doznah za njegovo sustavno sakupljanje iskaza o bleiburškoj tragediji. Dr. V. Vasilj, Sead Zubčević, prof. Danijel Crljen i moj brat Pavao bili su prvi svjedoci koji mu dadoše svoje iskaze. Za njima su se redali mnogi drugi Hrvati i nehrvati koji su mu kazivali podatke o "Bleiburgu" i tako je on već 1945. godine zaorao najdublje brazde sakupljanja dokumenata o našem hrvatskom HOLOKAUSTU.

ZAČETNO SJEME NAŠEGA ODBORA

Petnaest godina nakon "Bleiburga" i jedanaest godina nakon useljenja u USA, obnašao sam dužnost tajnika Ogranka "Dr. Ante Starčević" UAH-a u Clevelandu. Na jednome sastanku ove hrvatske organizacije, na početku 1960. godine (kada smo pravili nacrt rada za tu godinu), Mirko Šamija kao promatrač naše sjednice, izide s prijedlogom da se u svibnju organizira svečana 15. obljetnica bleiburške tragedije, da za tu zgodu napišemo prikladne solidne članke na engleskom jeziku i da to dademo do znanja američkom Kongresu u Washingtonu i široj američkoj javnosti. Svoj je prijedlog Šamija odmah potpomagao darom od 50 dolara. Taj prijedlog je od članstva bio jednoglasno usvojen i od msgr. dr. Tomislava Firisa, našega predsjednika, blagoslovljen. Slijedili su i mnogi drugi novčani prinosi.

Svečana komemoracija PETNAESTE GODIŠNJICE "Bleiburga" bi održana 30. svibnja, na američki državni blagdan Memorial Day. Ona se je sastojala od svečane svete mise u hrvatskoj crkvi Sv. Pavla u Clevelandu i od popodnevnog programa u Hotelu Statler-Hilton u središtu samoga grada. Dr. Kamber, koji je svoj "Bleiburg" prošao i preživio u Austriji, bio je propovjednik na svetoj misi i glavni govornik u programu. Kamber je u svome govoru apelirao na nas aktiviste u Clevelandu i na čitavu hrvatsku dijasporu da se smjesta latimo posla pripravljanja jadne solidne knjige na engleskom o našoj strašnoj bleiburškoj tragediji. Brošura S.W. Škrtića o bleiburško-mariborškim pokoljima i naš prigodni memorandum potakli su dr. Kamberra da nam održi svoj duboko misaoni govor i da nas potakne na rad bez prestanka dok na svjetlo dana ne izade zamišljeno dokumentarno djelo. Na ovaj rad potaklo nas je i doslovno uvrštenje naše brošure i memoranduma u Congressional Record od 2. lipnja 1960. te članci o toj nezaboravnoj komemoraciji u lokalnim novinama.

Luč, koju dr. Kamber zapali, voljom ujedinjenih američkih Hrvata kao lučonoša prihvatih i ponesoh među Hrvate u zemljama zapadne Europe. Najprije posjetih svetište Majke Božje Fatimske, moleći njezin blagoslov za uspjeh naše velike zamisli u spomen stotina tisuća hrvatskih mučenika. Onda posjetih prof. Pavla Tijana i njegovu obitelj u Madridu. Profesor Tijan i profesorica Nedjeljka Tijan Luetić toplo me primiše i na dugo me intervjuirale za hrvatski dio Španjolskog nacionalnog radija, preko kojega slušateljstvu u Hrvatskoj prikazah naš veliki uspjeh s akcijom o 15. godišnjici bleiburške tragedije i našu zamisao o pripremanju djela na engleskom o toj strašnoj tragediji. Ove iste ideje ponesoh i na grob poglavnika dr. Ante Pavelića u groblju San Isidro u Madridu, u čemu mi je od velike pomoći bio fra Branko Marić. U ime Hrvata u Clevelandu, na Poglavnikov grob položih i velik vijenac cvijeća, moleći se za vječni pokoj njegove duše i duša bleiburških žrtava.

TRAŽENJE MORALNE POTPORE OD MNOGIH HRVATA

Obećavši mi veliku moralnu potporu, prof. Tijan i njegova supruga dovedoše me u dodir s gen. Vjekoslavom Luburićem i uputiše me da ga posjetim u Valenciji. Tako se prvi put u životu susretoh s ovim junačkim i vidovitim hrvatskim generalom. Upoznah i njegovo dalekosežno naučavanje o zbijanju redova hrvatskih nacionalista i komunista u jednu JEDINSTVENU FALANGU u svrhu rušenja Jugoslavije i ponovne uspostave Nezavisne Države Hrvatske. Zbog ovih revolucionarnih generalovih pogleda na hrvatsku budućnost, neobično ga zavoljeh i postadoh jedan od najbližih njegovih suradnika. On mi sa svoje strane i od svojih sljedbenika po svijetu obeća posvemašnju potporu na osvjetljivanju bleiburške tragedije. Ujedno mi obeća da će kao član Glavnog Ustaškog Stana napisati za mene analizu o konačnim borbama hrvatske vojske, o napuštanju Zagreba i o povlačenju iz Hrvatske.

Nakon posjeta vodećim Hrvatima u Španjolskoj, otputovao sam u Rim gdje sam imao dug sastanak s dr. Krunoslavom Draganovićem. U Hrvatskom zavodu sv. Jeronima iznio sam mu volju Hrvata u Clevelandu da je vrijeme više nego sazrijelo za pripremanje knjige o bleiburškoj tragediji na engleskom jeziku i da smo zato mi u Clevelandu odlučili osnovati odbor za istraživanje bleiburške tragedije. Od njega kao najvećeg autoriteta o "Bleiburgu" tražimo suradnju, ali mu također dajemo do znanja da ćemo ići naprijed s našom zamisli makar i ne imali suradnje od njega JER PREŽIVJELE ŽRTVE NISU DAVALE NI NJEMU, NITI IKOME DRUGOME SVOJE ISKAZE DA KUPE PRAŠINU PO LADICAMA, NEGO DA BUDU OBJAVLJENI U TISKU. Dr. Draganović me je pomnjivo saslušao, našu zamisao je pozdravio i obećao svoju suradnju.

Iz Rima sam luč zapaljenu u Clevelandu ponio sa sobom u sam Bleiburg sve do dvorca u kojemu je donesena odluka o kobnoj sudbini pola milijuna vojničkih i građanskih branitelja države Hrvatske. Iz Bleiburga sam nastavio svoj put vlakom do Münchena, gdje se održavao Međunarodni euharistijski kongres. Na ovome Kongresu djelovala je i posebna hrvatska sekcija s mnogim predavačima, među kojima su bili i velečasni Vilim Cecelja, fra Mirko Čović, glasoviti fra Karlo Balić, fra Stanko Petrov, prof. P. Tijan i drugi. Na Euharistijskom kongresu opet susretoh dr. Draganovića, prof. Varoša, vlč. Antu Livajušića, dr. Branka Jelića i brata mu Ivana, dr. Stjepana Buća, Krunoslava Batušića, Milana Ilinića i mnoge druge Hrvate. Svima spomenutim Hrvatima, osobito dr. B. Jeliću, govorio sam o zamisli pripremanja knjige o "Bleiburgu" na engleskom jeziku. Svi oduševljeno pozdraviše naše planove a sam dr. Jelić me u potankosti obavijesti da ću kopije svih Draganovićevih iskaza naći kod dr. J. Bombellesa u Clevelandu. Tada također doznah da je dr. Bombelles sve od godine 1945. bio desna Draganovićeva ruka u sakupljanju tih "bleiburških" iskaza.

Traženje razumijevanja i pomoći u osvjetljivanju bleiburške tragedije odvelo me je i u London, gdje sam u uredništvu "Nove Hrvatske" najviše razgovarao s prof. A. Percom. Jakša Kušan, urednik "Nove Hrvatske", bio je tih dana izvan Engleske, na putu po zemljama zapadne Europe. Za vrijeme mogega četverodnevnog boravka u Londonu imao sam vrlo dug razgovor i s dr. J. Krnjevićem, predsjednikom HSS-a, moleći i njega za potporu u našoj "bleiburškoj" akciji. Potporu mi obeća, ali obećanje ne održi. Dr. Krnjević je, naime, kasnije u "Hrvatskom glasu" otvorio paljbu protiv mogega "nametanja" i "nepozvanosti" da pišem o "Bleiburgu" jer tamo nisam ni bio u svibnju 1945!! Nisam mnogo bolje prošao ni s dr. Stjepanom Heferom, predsjednikom HOP-a (Hrvatskog oslobodilačkog pokreta) u Buenos Airesu, kojemu sam se pismeno obratio.

OSNUTAK ODBORA ZA ISTRAŽIVANJE "BLEIBURGA"

Usprkos tome što nismo dobili potporu s vrhova dviju vodećih hrvatskih političkih organizacija, bio sam uvjeren da nam pomoć pojedinih grana i članova tih stranaka neće izostati. Stoga u listopadu 1960. sazvah sastanak istaknutih hrvatskih intelektualaca: dr. Dragutina Kambera, dr. Rudolfa Hrašćanca, dr. Jure Prpića, dr. Josipa Bombellesa, prof. Stevena W. Skertica. Sastanak održasmo u kući Ivana Džebe i tu osnovasmo ODBOR ZA ISTRAŽIVANJE BLEIBURŠKE TRAGEDIJE. Mr. Skertic bi izabran za tajnika na engleskom, a pisac ovih redaka za pročelnika-promicatelja. Svi sebi postavismo za zadatak: prihvatiti dr. Draganovića za člana i s njime uvijek podržavati lojalnu suradnju te u Odbor primiti i druge hrvatske aktiviste, osobito prof. Vinka Nikolića i neke američke prijatelje.

Dva-tri mjeseca prije osnivanja našega Odbora, Nikolić me jednim pismom zamoli da mu za "Hrvatsku Reviju" opišem moje posjete Hrvatima po zapadnoj Europi. Taj članak spremno napisah i poslao ga zračnom poštom u Buenos Aires, ali taj moj putopis urednik "Hrvatske Revije" ne prihvati za objelodanjenje s obrazloženjem da je "napisan previše žurnalistički". Nakon toga, nikada više ne napisah nijedan članak za HR, premda mnogo pišem za druge hrvatske listove i publikacije. Usprkos ovome iskustvu, izvršio sam želje našega Odbora i gospodinu Nikoliću sam uputio poziv da bude naš počasni član, što je on rado prihvatio.

Kao počasni članovi u naš Odbor nadalje udoše: dr. fra Dominik Mandić, dr. fra Lucijan Kordić, dr. fra Vendelin Vasilj, dr. fra Miron Lasić, dr. fra Vjeko Bambir, fra Celestin Raguž, fra Vilić Primorac, fra Bone Prcela, msgr. Ivan Juriček, msgr. Feliks Diomartić i dr. Stanko Vujica - svi odreda vrlo darežljivi naši podupiratelji. Od rođenih Amerikanaca naši članovi-suradnici postadoše gen. Charles A. Willoughby i dr. David M. Baxter. No, suradnja i potpora dr. Stanka Guldescua bila je tako velika da je on zaslužio da njega uzmemo za svoga suurednika na našem djelu OPERATION SLAUGHTERHOUSE.

SVE INTENZIVNIJI RAD NAŠEGA ODBORA

Poslije osnutka Odbora, pristupilo se ne samo prepisivanju i prevođenju postojećih iskaza, nego i sakupljanju novih dokumenata. U prevođenju su nam pomagali dr. Hrašćanec, Ante Došen i gđa Branka Malinar r. Frigan. U prepisivanju postojećih iskaza u više kopija radili smo vrlo intenzivno Štef Crnički i ja. Prof. Mirko Meheš, preživjeli Hrvat iz "marševa smrti", pomnivo je iskaze pregledavao i analizirao ih. Slijedilo je zatim organizirano sakupljanje novčanih sredstava po SAD, Kanadi Australiji i Europi. Hrvatske organizacije i pojedinci davali su svoje prinose i tako omogućili sve jači rad našega Odbora. Zato mi dr. Bombelles jednom reče: "Ivane, bleiburški zapisnici koje sam Ti na uvid uručio prošli su kroz ruke mnogih hrvatskih intelektualaca, ali na njih nisu uopće djelovali, a Ti si, eto, na temelju njih stvorio čitav pokret!"

Za Dan bleiburških žrtava 30. svibnja 1961., kao glavni govornik stigao nam je iz Rima dr. Krunoslav Draganović. Komemoraciju je sponzorirao Ogranak "dr. Ante Starčević" UAH-a u Clevelandu u istome hotelu kao i prošle godine. Na engleskom su govornici bili dr. Edward M. O'Connor, bivši povjerenik za useljenike u vladi predsjednika Trumana, i njegov suradnik congressman Michael A. Feighan, izraziti dugogodišnji protivnik svake pomoći Titovoj Jugoslaviji. Feighan je u svoj govor doslovno uključio pismo koje je primio od Titova konzula Ivana Miroševića u Pittsburghu. U tome je pismu Mirošević opisao organizatore ove komemoracije kao ustaše-kriminalce, zahtijevajući od congressmana Feighana da na njoj ne govori. Pročitavši pismo, Feighan se je svom žestinom oborio na konzula Miroševića i na njegova gospodara J.B. Tita, obećavši nam na tome veličanstvenome skupu da će od State Departmenta zatražiti izgon konzula Miroševića zbog uplitanja u unutarnje poslove moćne zemlje SAD i zbog povrede prava američkih državljana na javno okupljanje. Congressman Feighan me tada pozva na razgovore u svoj Ured u Washingtonu. Rezultat svega ovoga bio je IZGON konzula Miroševića iz SAD-a!!!

U našim "bleiburškim" pothvatima uvelike nam je pomogao i govor dr. Draganovića i njegovo putovanje po SAD i Kanadi koje je organizirao naš Odbor. On nam je iznad svega pomogao uručivši osobno meni dosta svojih dokumenata. Za vrijeme njegovih posjeta američkim i kanadskim Hrvatima, hrvatski su rodoljubi darivali novac za objavljivanje knjige o bleiburškoj tragediji. Jedan dio toga novca on je donio u blagajnu našeg Odbora. Vrativši se iz Toronta, Draganović mi je također ostavio najdulji iskaz o bleiburškoj tragediji iz pera satnika Josipa Hećimovića. Smjesta sam se latio prevođenja toga dokumenta i potkraj 1961. godine prvi dio je bio objavljen pod naslovom *In Tito's Death Marches*, i to pod pokroviteljstvom Glavnog odbora UAH-a u Chicagu.

Intenzivnost našega rada u 1961. godini je nekome u Clevelandu uvelike smetala. Taj anonimni NETKO napisao i u listu "Nezavisna Država Hrvatska" objavi jedan članak, stvorivši od mene Titova oficira koji da je ubijao bleiburške žrtve te da kao takav nemam moralno pravo o tome pisati! Na taj članak sam u tjedniku "Danica" u Chicagu odgovorio svojom dugom autobiografijom, istaknuvši, uz mnoge druge stvari, i ČINJENICU da u 69 dana prisilne službe u Titovoj vojsci nikada nisam nijedan metak ispalio a kamoli da sam ubijao bleiburške žrtve!!! Taj članak mi je prouzročio mnogo osobnih neugodnosti. Uredništvo NDH je moju odluku da tog ne tužim sudu protumačilo čitateljima kao priznanje da sam bio Titov oficir i ubijao bleiburške žrtve. Stoga je taj list opet protiv mene pisao.

GRMLJAVINA PROTIV ANALIZE GEN. LUBURIĆA

Grmjelo se protiv mene i s mnogo drugih strana, i to zbog sasvim drugačijih razloga. Najveći gromovi su pucali u mene zbog analize gen. Luburića o posljednjim danima NDH i o povlačenju hrvatske vojske. Išlo se je za tim da i mi u knjizi *Operation Slaughterhouse*, poput knjige izdane na španjolskom od "Studia Croatica" i poput iste prevedene na hrvatski od prof. V. Nikolića i dr. F. Nevistića, izostavimo ono što je Luburić napisao. Stizala su mi pisma od dr. Kambara, dr. Hrašćanca, dr. D. Mandića, dr. L. Kordića, dr. H.F. Eterovića i drugih te čak i od samoga Draganovića protiv Luburićeve analize predbleiburških zbivanja u Hrvatskoj.

Najteže je bilo primati objekcije od Draganovića, jer ih je on postavljao kao uvjet svoje suradnje s našim Odborom. Nažalost, suradnja na pisanju i ilustriranju naše knjige od njega NIKADA NIJE STIGLA!! Želeći da ona stigne, naš Odbor je jednoglasno odlučio: ANALIZA GEN. LUBURIĆA NE SMIJE UĆI U KNJIGU, KAKO BISMO PRIDOBILI DRAGANOVIĆEVU SURADNJU I SUUREDNIŠTVO NA NJOJ! Ni nakon ove odluke, ni nakon isplaćene ilustracije, Draganovićeve analize nikada ne stigoše! S druge strane, povjesničar dr. Guldescu je odlučio DA NEĆE SURADIVATI NA KNJIZI AKO U NJU NE UVRSTIMO LUBURIĆEVO POGLAVLJE!!!

Poznavajući neprestanu moralnu i materijalnu pomoć koja je Odboru stizala od dr. Kambara, jednom sam mu pisao da je njegovo držanje i držanje drugih Hrvata protiv Luburićeve analize upravo SMIJEŠNO jer ljudi neosnovano kritiziraju ono što nisu uopće pročitali. Zato ga pozvah da bude gost u mojem domu u Clevelandu te da pomnjivo pročita i prouči opis generala Luburića "Konac hrvatske vojske" kako smo ga dr. Guldescu i ja, s piščevim odobrenjem i potpisom, pripremili za američku čitalačku publiku. Kada je dr. Kamber pročitao to treće poglavlje naše knjige, uskliknuo je: "Ivane, sada sam ne sto nego dvjesto posto za to da Maksova analiza doslovno uđe u našu knjigu kako sam je u manuskriptu pročitao."

RAD ODBORA U GODINAMA OD 1962. DO 1966.

Intenzivnost našega "bleiburškog" rada u godini 1962. opet se je javno očitovala na Danu bleiburških žrtava, 30. svibnja i na javnim demonstracijama u spomen tih žrtava u središtu Clevelanda. Očitovala se je i u već tradicionalnome slanju pisama svim članovima Američkog kongresa s molbama da povedu istragu o MIRNODOBNOME HRVATSKOM HOLOKAUSTU te da prestanu s pomaganjem srbokomunističke Jugoslavije. Nastavilo se je također s prevodenjem iskaza, osobito drugoga dijela Hećimovićeve opisa o logorima smrti. Prvi dio o "marševima smrti" pridodao sam s opsežnijem drugom dijelu i sve složio u jednu knjigu In Tito's Death Marches and Extermination Camps (U Titovim marševima smrti i logorima), koja je s predgovorom dr. Edwarda M.O'Connora objavljena u nakladi Carlton Pressa u New Yorku. Izdanje ove knjige i velike pripreme na Operation Slaughterhouse kao delegat UAH-a u Clevelandu iznio sam prije Kongresa iseljene Hrvatske u New Yorku. Tu je nastupio i dr. Draganović koji je tom prigodom dao sljedeću izjavu o mojem hrvatskome javnom radu: "Da mi Hrvati imamo samo deset intelektualaca koji bi radili poletnim žarom prof. Ivana Prcle, u kratko vrijeme bismo stvorili slobodnu i demokratsku hrvatsku državu!"

Godina 1963., osim svečane komemoracije bleiburških žrtava, donijela nam je još svečaniji doček Tita u Bijeloj kući u Washingtonu. Tom prigodom su američki Hrvati izišli na ulice Washingtona nadomak Bijeloj Kući s transparentima protiv Tita i u spomen bleiburškim žrtava. Ti prizori vidjeli su se na američkim i kanadskim TV kanalima a o njima su objavljene impresivne slike i dugi članci u New York Timesu i u drugim novinama. U demonstracijama su bili neki članovi i mnogi podupiratelji našega Odbora, kao npr. Rudolph Erich, Ivan Čorić i drugi. Dijelili smo i našu brošuru velikog, legalnog formata *Postwar massacres in Yugoslavia* s detaljnim prikazom "marševa smrti" preko prostrane dvije stranice te naše publikacije. Ova impresivna stvar je dostavljena i predsjedniku Kennedyju, State Departmentu i mnogim članovima Kongresa. Mr. Blakeley, agent State

Departmenta, je poslan u Charles F. Brush High School, Lyndhurst, Ohio, gdje sam ja predavao strane jezike, da me ispituje o tobožnjem planu nas Hrvata da ubijemo Tita. Njemu rekoh, da ja Tita neću moći ubiti iz mojih razreda, ali da ću organizirati svečani *TE DEUM LAUDAMUS* (Tebe Boga hvalimo) ako ga netko ubije, što on kao maršal najvećih krvnika na svijetu zaista i zaslužuje! Agent mi odgovori da on sa mnom ne dijeli to moje mišljenje. Na to mu odgovorih da je to moje UVJERENJE KOJE SE TEMELJI NA MNOGIM DOKUMENTIMA koji su upravo u tisku u Buenos Airesu i da mi u Clevelandu pripremamo pet puta solidniju dokumentaciju. Time sam aludirao na knjigu *LA TREGEDIA DE BLEIBURG* za koju ja osobno poslah mnogo iskaza, postavši tako predmet srdžbe dr. Draganovića jer on je tu prepoznao svoju dokumentaciju koju mi uruči godine 1961. u Clevelandu.

Godina 1964. prošla je u sve intenzivnijemu prevodenju odgovarajućih dokumenata, ali je te godine održana i 19. godišnjica "Bleiburga". Za 20. obljetnicu bleiburške tragedije dobili smo značajnu potporu senatora Franka J. Lauschea u Američkom senatu. Ovo je ponukalo J.B. Tita da snažno zagrm protiv našeg Odbora sa srbo-komunističkog "Olimpa" u Beogradu. No, ni ti gromovi ni unošenje mogega imena na "crnu listu" centralne UDBE u Beogradu, nisu me zaustavili u radu na slavu mogega poklanoga naraštaja. Tako se i u 1966. godini nastaviše pripreme na djelu o "Bleiburgu", iako još uvijek bez obećane suradnje dr. Draganovića. Zato su mi na pamet često dolazile riječi koje sam mu izgovorio sredinom 1960. godine da ćemo mi ići naprijed u našem radu *MAKAR I NE DOBILI NJEGOVU SURADNJU*. Draganovićeve izlike i dugogodišnje ODUGOVLAČENJE uvelike su me ražalostile. Usprkos svemu tome, godina 1966. bila je za njega, za mene i za sve hrvatske rodoljube *GODINA VELIKE RADOSTI* zbog pada Aleksandra Rankovića.

DRAGANOVIĆEV JUGOPOVRATAK POSPJEŠIO JE NAŠE DJELO

Pri svršetku ljeta g. 1967. naš Odbor i čitava protjerana Hrvatska bijahu pogodeni tužnom vijesti da su agenti UDBE blizu Trsta ugrabili dr. Draganovića. U povodu toga prof. Nikolić je u "Hrvatskoj Reviji" napisao da je Draganovićevim povratkom u Jugoslaviju propalo i djelo o bleiburškoj tragediji kao da on nije svojim očima vidio najprije pripremanje djela *Operation Slaughterhouse* te zatim i španjolsko izdanje knjige *La Tragedia de Bleiburg* u nakladi "Studia Croatica" u Buenos Airesu. Na te komentare uputio sam Nikoliću jedno pismo "slažući" se s njegovim pogledima na Draganovićevu tragediju. No, dugo pripremano djelo o "Bleiburgu" nije propalo. Dapače, rad na njemu je tada bio zapravo *UBRZAN*. Suradnja dr. Guldascua bila je opet osigurana jer sam smjestio kao glavni urednik *Operation Slaughterhouse* odlučio u ovu knjigu unijeti analizu gen. Luburića o predbleiburškim zbivanjima u Hrvatskoj.

Uvjeren u veliku važnost našega djela, počeo sam kucati na vrata najuglednijih američkih izdavačkih kuća. Konačno, zauzimanjem dr. Guldascua, uspostavismo dodire i potpisasmo ugovor s *Dorrance and Company Publishers*, Philadelphia, Pennsylvania. Ovu tvrtku je odmah nakon završetka Prvoga svjetskog rata osnovao umirovljeni američki pukovnik Dorrance.

Na Veliki petak god. 1969. o ugovoru obavijestih gen. Luburića, iako je njegova vruća želja bila da knjiga bude objavljena u nakladi *Drinapress* u Valenciji. Želeći ugoditi velikoj većini podupiratelja, uvijek sam insistirao da Guldascuovu i moju knjigu objelodani jedna američka tvrtka. Gen. Luburić nije bio zadovoljan mojim insistiranjem. Danas, kad se obazrem unatrag na njegovo smaknuće koje je izvršio Ilija Stanić, nadam se da moje životno djelo nije ponukalo UDBU da i Luburića dotuče, misleći ubiti na taj način i samu zamisao objavljivanja dokumenata o srbokomunističkim *MIRNODOBNIM* superzločinima.

Bilo je i mnogo drugih poteškoća s pripremama knjige, jer se je mnogo radilo iza kulisa na njezinom uništenju. Tako mi npr. dvojica američkih sveučilišnih profesora, kojima poslah na uvid kopije rukopisa, materijal, *NIKADA* taj rukopis nisu vratili. Jednom me čak nakladnik nazvao navodeći kako je rukopis izgubljen, na što sam mu odgovorio da ne bude uznemiren jer ja uvijek imam barem nekoliko kopija u zalih. Nakon nekoliko dana rukopis je pronađen!

Dr. Mate Meštrović, kojemu također poslah materijal na uvid, u redu mi je sve vratio, ali bez komentara. On ih je, naime, zadržao za sebe e da nas, nakon izlaska knjige, svojom "kritikom" zaskoči. Ne slušajući mudre rodoljubne savjete prof. Bogdana Radice, on to zaista i učini u jesenskome broju *Slavic Review* od godine 1970. U toj se "kritici" složio s *APSURDNO* niskom procjenom M. Dilasa od 20 000 bleiburških žrtava, zaboravivši ono što je iz Dilasovih usta zabilježio njegov slavni otac: "Hrvatska vojska mora biti poubijana da Jugoslavija može živjeti!" Dr. M. Meštrović nam je također spočitnuo što za bleiburšku tragediju ne okrivljujemo dr. Antu Pavelića. Moj odgovor na tu "kritiku" bio je odmah objavljen u uglednom tjedniku *Spremnost* u Sydneyju, Australia, što je zabilježeno i u bibliografiji drugoga izdanja naše opsežne knjige.

Dva ili tri mjeseca prije izlaska knjige, u ljetu 1970., iz redova Odbora u nazočnosti triju Ivana (Čorića, Džebe i Prcele) pred hrvatskom crkvom Sv. Pavla u Clevelandu meni je ZAPOVJEDENO da smjesta zaustavim tiskanje *Operation Slaughterhouse* jer vrijedam zapadne saveznike. Ovaj vjetar je zapuhnuo iz New Yorka, i to od Meštrovićevih prijatelja. Ovi su potakli ing. J.V. Bosiljevića da on utječe na članove našega Odbora kako bi se zaustavilo objelodanjenje knjige. Toj ZAPOVIJEDI otkazah poslušnost, preuzevši na sebe svu odgovornost za tekst knjige. Tako ona KONAČNO ugleda svjetlo dana sredinom godine 1970.

DALJNI ODJECI NAŠE KNJIGE

Još je jedan Hrvat, Milan Ilinić, negativno pisao o našem djelu u čikaškoj *Danici*, ali mnogo mjeseci nakon serije od pet pozitivnih članaka od dr. fra V. Vasilja u istom glasilu. Koliko je meni poznato, i svi drugi prikazi u američkim i hrvatskim listovima bili su vrlo pozitivni. Pozitivan je bio i osvrt dr. Anđelka Belića u *Hrvatskoj Reviji*, u kojoj on nazva to prvo izdanje *MONUMENTALNIM* djelom. Ono je za dr. Franju Trogranića, profesora na Sveučilištu u Rimu, bilo *EPOHALNO*. Marijan Mikac, urednik *Obrane* nazva ga hrvatskim *BESTSELLEROM* od godine 1970. Dr. Gulescu, dr. David M. Baxter i gen. Willoughby u publikacijama, u kojima su oni redovito surađivali, također napisahu seriju pozitivnih osvrta. Među vrlo pozitivne osvrte spada i članak dr. Jure Prpića u katoličkoj reviji *America. The American Opinion, Common Sense* i još neke novine i revije napisahu vrlo impresivne osvrte o našem prvome izdanju. Nekoliko *Who's Who* u SAD i Engleskoj, nakon izlaska knjige, objaviše moju biografiju i poslaše mi povelje. Među najvrjednijima su biografske knjige *Men of Achievement* i *Dictionary of International Biography* od god. 1972.

Pomoću mnogih podupiratelja u SAD, Kanadi, Australiji i Europi knjigu smo razaslali mnogim državicima u svijetu, na adrese 50 delegata u Ujedinjenim narodima i na još veći broj članova Američkog kongresa, mnogim revijama i novinama te radijskim i televizijskim postajama, bibliotekama itd. Dvije naklade, svaka od 2 000 primjeraka, otišle su po svijetu. Knjiga se nalazi u bibliotekama mnogih sveučilišta, na kojima je profesori povijesti preporučuju svojim studentima kao obvezatno štivo za proučavanje problema na Balkanu.

Najznačajniji znanstveni odjek djela bio je Simpozij o bleiburškoj tragediji održan u Clevelandu 2. i 3. lipnja 1973. Na njemu su nastupila četvorica profesora rodom Amerikanaca: Gulescu, Connor, McAdams, Skertić. Nastupila su također petorica profesora rodom Hrvati: Bombelles, Duraković, Omrcanin, Prpić, Prcela. Izdana je i rezolucija izvrsnog sadržaja koja je tiskana u Dodatku C novoga izdanja naše knjige, a u njezinu se pogovoru nalaze odjeci State Departmenta na tu rezoluciju.

U godini 1975. preminuo je u Naplesu, Florida, gen. Charles A. Willoughby. Smrt ovoga američkog generala, poznatog iz Istraživačkog odjela legendarnog generala McArthura, ponukala je *New York Times* u USA i *Vjesnik u srijedu* u Hrvatskoj da tek tada dignu glas protiv njegova predgovora u našoj knjizi, jer da on nije poznavao povijest Jugoslavije. Tim listovima nije bilo poznato da je general Willoughby slijedio rad našega Odbora od samoga njegova početka u 1960. i da je ušao u tančine naših "bleiburških" tekstova u *Congressional Recordu* od 2. lipnja 1960. Taj naš memorandum i knjižica omogućili su mu da napiše impresivni predgovor.

NAŠA "TIŠINA" OSAMDESETIH I DEVEDESETIH GODINA

Kad je na početku osamdesetih godina *DORRANCE* skinuta s tržišta, nastala je nekakva tišina u našem Odboru, premda sam ja uvijek sanjao o drugome povećanome izdanju te knjige. Na 40. obljetnicu "Bleiburga" tu "tišinu" prekinuh svojim predavanjem u dvorani crkve Sv. Pavla i svojim razgovorom s N. Kovačevićem, voditeljem Hrvatskog radija u Clevelandu. U svojim sam govorima opet bio pun "Bogom-nadahnu tog žara" (riječ fra L. Kordića od god. 1963.) za širenje istine o bleiburškim žrtvama. Tada sam već mislio da 50. obljetnica "Bleiburga" ne smije biti skromna, nego *SVEČANIJA* nego ikada. Hrvatski međudruštveni odbor u Clevelandu radio je punom parom da se moji dugogodišnji snovi ove godine zaista i ispune. Pripremljena je svečana komemoracija za 21. svibnja koja će biti održana u Hrvatskom domu "Kardinal Stepinac" u Eastlakeu, Ohio. Glavni govornik će biti dominikanac dr. fra Vjekoslav Lasić, jedan od sudionika i na ovome simpoziju o bleiburškoj tragediji ovdje u Zagrebu. Voditelj programa u Clevelandu i predstavljatelj drugoga izdanja mogega životnog djela bit će mr. Zvonimir Džeba iz Barbertona, Ohio.

Potkraj osamdesetih i na početku devedesetih godina često sam slao osvrte o "Bleiburgu" našim domovinskim i iseljeničkim novinama: U oslobođenoj Hrvatskoj, koja u 45 godina nije smjela ni pisnuti o bleiburškoj tragediji, počelo se pisati na veliko o našem *HRVATSKOME HOLOKAUSTU*,

ali s vrlo mnogo netočnosti. Zbog svojega velikog "bleiburškog" iskustva reagirao sam na *NEUPUĆENOSTI I NETOČNOSTI* preko "Glasa Koncila", "Hrvatske domovine (HDS)", "Danice", "Nezavisne Države Hrvatske", "Naše Nade", "Zajedničara" i drugih listova. Jedan dobar dio mojih osvrta popisan je u bibliografiji nove knjige.

Odcjepljenje Hrvatske od Beograda nadahnulo me je da u ime *INFORMACIJSKOG CENTRA ZA HRVATSKI HOLOKAUST* objavim svoj rad na John Carroll Universityju od 1974. Točno *TRIDESETOG SVIBNJA 1990.* napisah predgovor toj studiji i to sve objavih pod naslovom *ARCHBISHOP STEPINAC IN HIS COUNTRY'S CHURCH - STATE RELATIONS* (Nadbiskup Stepinac u crkvenodržavnim odnosima svoje domovine).

Velika kruna rada našega Odbora bila je knjiga pod naslovom *POTHVAT KLAONICA*. Ova kruna je još veća u drugome povećanom izdanju koje izlazi u spomen 50. godišnjice bleiburških žrtava. U novoj knjizi povezan je "Bleiburg" iz četrdesetih godina s "bleiburzima" koji su još u tijeku na teritoriju Hrvatske i Bosne-Hercegovine. Po mojoj procjeni, u prvome, da ga tako nazovem "pothvatu klaonici" poubijano je 600 000 (šest stotina tisuća) vojničkih i nevojničkih branitelja Hrvatske, dočim su u drugome "pothvatu klaonici" naše dvije republike dale više od 250 000 tisuća žrtava. Zato je dužnost Hrvatske i Bosne-Hercegovine, kao suverenih država, da skupa s nama uvelike promiču *POTPUNU ISTINU* o oba *POTHVATA KLAONICA*.

ZAKLJUČAK

Brojkom od 600 000 hrvatskih državljana poslije Drugoga svjetskog rata služio sam se prije 25 godina. Ovu procjenu nisam promijenio ni danas, jer u svojoj pismohrani i dosad najdokumentiranijoj knjizi imam golem broj iskaza preživjelih žrtava ili drugih očevidaca. Nažalost, moja se procjena uvelike razlikuje od brojki Milovana Đilasa, dr. Franje Tuđmana, ing. Vladimira Žerjavića, Brune Bušića i prof. Vinka Nikolića. Hrvati se danas najviše služe Nikolićevom procjenom od preko 200 000 "bleiburških" žrtava a moju procjenu i ne spominju, iako baratam s pet puta više PRIMARNIH dokumenata nego se mogu naći u knjizi na španjolskom te u Nikolić-Nevistićevu kasnijem prijevodu.

Iako NIKADA nisam bio zadovoljan *OBEĆANOM*, *ALI NEPOSTOJEĆOM* suradnjom dr. Draganovića na našoj knjizi, njemu sam radi povijesne istine uvijek odavao i odavat ću veliko priznanje za njegovo sustavno sakupljanje "bleiburških" iskaza od 1945. do 1967. *TIH PRIZNANJA NE NALAZIMO NI KOD IVE BOGDANA NI KOD NIKOLIĆ-NEVISTIĆA*, premda su svi dobro znali da su im primarni dokumenti o "Bleiburgu" stigli od mene kao pročelnika Odbora za istraživanje bleiburške tragedije. *BEZ DRAGANOVIĆEVIH PRIMARNIH DOKUMENATA NIKADA NE BI DOŠLO NI DO KNJIGE NA ŠPANJOLSKOM, NI NA ENGLESKOM, NI NA HRVATSKOM!!* Hvala Bogu, Nikolić je u svojoj najnovijoj knjizi o "Bleiburgu" konačno odao Draganoviću dužno priznanje. Međutim, "Studia Croatica" tvrdi da je njezina knjiga *La Tragedia de Bleiburg* u neku ruku izvor i majka drugih knjiga o bleiburškoj tragediji, uključivši i moje životno djelo *Operation Slaughterhouse*. No, detaljni opis rada našega Odbora sve tamo od godine 1960. jasno i glasno govori da je - što se tiče PRIMARNIH dokumenata - izdanje knjige na španjolskom od godine 1963. niklo iz priprema naše knjige na engleskom, a ne obratno.

U pogledu apsurdno različitih procjena bleiburških žrtava, apeliram na predavače ovoga i budućih simpozija o bleiburškoj tragediji, osobito na one koji se ex professo bave statističkim podacima, neka dođu do jedne *PRIBLIŽNE* procjene naših žrtava poslije Drugoga svjetskog rata i neka ih ne brkaju s gubitcima u borbama za vrijeme rata. Inače, svijet neće ozbiljno prihvatiti naše pisanje o *HRVATSKOME HOLOKAUSTU*. Poštujmo iskustva i procjene preživjelih žrtava te njihove djece i unučadi daleko više nego lažne srbokomunističke censuse!! Ne nijećemo *STVARNOST* masovnih pokolja ni kod Maribora, ni kod mnogih drugih mjesta! Uostalom, otkopavanja ubijališta u Bazovici, Kočevju i Jazovici uče nas da preživjele žrtve u svojim procjenama nisu brojke napuhivale, nego naprotiv, davale su manje brojke žrtava nego ih je stvarno poklano. Na koncu ovoga dugog predavanja, radilo se o dvjestu ili šest stotina tisuća naših narodnih mučenika. Neka im je slava a njihovim smrtnim ostacima neka je mir u demokratskim republikama Hrvatskoj i Bosni-Hercegovini!

MORAMO UTVRDITI SVE ŽRTVE II. SVJETSKOG RATA I PORAĆA

*"Možeš me ubiti, rodit će se novi i bit će sve zapisano,"
zapisao je Časlav Miloš, poljski nobelovac.*

Problem ratnih i poratnih žrtava Drugog svjetskog rata višestruko je pritiskao hrvatski narod. Manipulacije brojem i nacionalnom pripadnošću tih žrtava imale su namjeru hrvatski narod opteretiti hipotekom genocidnosti, kojom bi se opravdali svi neljudski postupci prema njemu motivirani komunističkim bezumljem i idejom velikosrpskog ekspanzionizma.

S druge strane, Hrvati su pretrpjeli velike gubitke poslije Drugog svjetskog rata o kojima se nije smjelo govoriti, kamoli istraživati. Mnoge hrvatske obitelji nisu godinama i desetljećima ništa znale o sudbini svojih članova.

Utvrđivanje istine o broju i nacionalnoj pripadnosti žrtava Drugog svjetskog rata i poraća. Bilo je to potrebno da bi se hrvatski narod oslobodio kompleksa krivnje, obiteljima stradalih otkrila sudbina njihovih bližnjih i stvorile pretpostavke za ostvarenje projekta pomirbe svih Hrvata, kao jednog od uvjeta stabilnosti hrvatske države.

Postoji vrijeme šutnje, postoji vrijeme govora. Šutnja je grijeh. Grijeh onih koji imaju riječ, a ne govore. Kriv je tko ne govori kad treba govoriti ili govori kad treba šutjeti. Nalazimo se u vremenu govora.

Višestranački izbori i demokratske promjene u Hrvatskoj stvorili su okolnosti koje omogućuju istraživanje žrtava Drugog svjetskog rata i poraća.

Hrvatski Sabor je 8. listopada 1991. godine na istoj sjednici na kojoj je donio odluku o raskidu svih sveza s Jugoslavijom jednoglasno donio Zakon po kojemu se, u skladu s odredbama međunarodnog prava, moraju otkriti, istražiti, obnoviti, održavati grobovi i grobišta svih žrtava iz ratnog i poratnog razdoblja, bez obzira na njihovu nacionalnu, rasnu, vjersku, ideološku, političku ili koju drugu pripadnost, i bez obzira od koga su stradali, te da se dostojno omogućiti obilježavanje i prijenos posmrtnih ostataka i ukop na drugom mjestu.

Žrtve ne mogu okajavati grijehe svojih krvnika niti nositi njihov križ.

Članak 1. Zakona o utvrđivanju ratnih i poratnih žrtava Drugog svjetskog rata glasi: "Ovim se Zakonom uređuju pitanja od značaja za utvrđivanje povijesne istine o broju smrtno stradalih osoba u Drugom svjetskom ratu i nakon njega kao i ratnih i poratnih žrtava, okolnostima tih stradanja, mjestima tih stradanja i načinu obilježavanja tih mjesta, te se određuje za te poslove mjerodavno tijelo i način njegovog rada.

Članak 2. definira pojam žrtve. Ratnim žrtvama po ovom Zakonu smatraju se osobe smrtno stradale od 6. travnja 1941. godine do 9. svibnja 1945. godine.

Poratnim žrtvama po ovom Zakonu smatraju se osobe smrtno stradale poslije 9. svibnja 1945. godine. Razdoblje istraživanja proteže se i na žrtve srpskog rata na Hrvatsku, odnosno na osobe smrtno stradale nakon 17. kolovoza 1990. godine. Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava utvrđuje žrtve do prestanka rada Komisije.

Članak 3. Zakona određuje područje istraživanja. Ratne i poratne žrtve mogu se utvrđivati na području Republike Hrvatske, na područjima gdje su se nalazile vojne ili oružane snage zaraćenih strana, kao i na drugim mjestima ukoliko je došlo do stradanja prouzročenih ratnim i poratnim operacijama.

Članak 4. Zakona proglašava osnivanje Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava kao izvršitelja zadataka iz članka 1. Zakona. Taj članak također propisuje sastav Komisiji.

Komisija se sastoji od predsjednika, tri potpredsjednika, 61 člana kojeg imenuje Sabor Republike Hrvatske. Predsjednika, potpredsjednika i 21 člana Komisije imenuje Sabor Republike Hrvatske iz redova zastupnika. 40 članova Komisije imenuje Sabor Republike Hrvatske iz redova povjesničara, pravnika, liječnika i drugih znanstvenih, stručnih, javnih radnika.

Temeljem tog Zakona, hrvatski Sabor donio je 11. veljače 1992. godine Odluku o proglašenju Poslovnika Komisije kojim se regulira rad Komisije. Zakon i Poslovnik su propisali da će rad Komisije opsluživati stručna služba Sabora Republike Hrvatske.

Poslovnik Komisije predvidio je osnivanje Vijeća Komisije koje bi vodilo pojedina istraživanja, a sastojalo bi se od članova Komisije i drugih stručnih suradnika. Istog dana, dakle, 11. veljače 1992. godine, Komisija je donijela Odluku o projektu istraživanja kojim su razrađeni zadaci i metodologija rada Komisije. Sukladno Poslovniku i projektu istraživanja osnovano je 10 vijeća za područje cijele Republike Hrvatske. Kasnije je taj broj povećan. Osnovana su i vijeća čiji djelokrug rada nije bio teritorijalno određen, već predmetno po pojedinim slučajevima.

Obzirom na ratnu situaciju, da je obrana domovine imala prioritet nad svim drugim poslovima, rad Komisije nije uzео zamah kakav bi se trebao očekivati u normalnom vremenu. Ipak, do konca 1992. godine provedena su, u suradnji s Hrvatskim društvom političkih zatvorenika, istraživanja na tri veća lokaliteta za koja su postojale informacije da se na njima nalaze masovne grobnice.

1. Na mjesnom groblju Mače, u općini Zlatar, u Maceljskoj šumi, u šumi Lug kraj Bjelovara. Na mjesnom groblju Mače općine Zlatar pronađena su dva kostura, posmrtnih ostaci Nikole i Margete Riter koje su partizani linčovali 31. svibnja 1945. godine. U šumi Lug pokraj Bjelovara, i na livadi pokraj te šume u sedam masovnih grobnica pronađeno je 228 kostura koji su pohranjeni u KBC Šalata, na Odjelu patologije radi daljnjih istraživanja.

Istraživanja u šumi Lug su, prvenstveno zbog nedostataka financijskih sredstava, morala biti prekinuta. Pretpostavlja se da se na tom lokalitetu nalazi daleko veći broj kostura. Prema izjavama svjedoka radi se o posmrtnim ostacima likvidiranih hrvatskih vojnika i civila nakon Drugog svjetskog rata.

2. Najopsežnije istraživanje obavljeno je na lokalitetu Maceljska gora pokraj Krapine. To je vjerojatno jedno od najvećih masovnih grobišta vezanih za Križni put, a proteže se od Đurmanca do granice s Republikom Slovenijom. Djelomično su istražena unutar tog lokaliteta tri grupirana grobišta s ukupno 22 masovne grobnice u kojima je pronađeno više od 1000 kostura. Pretpostavlja se da je broj pogubljenih hrvatskih vojnika i civila na tom području daleko veći. Za ovaj lokalitet vezan je i "maceljski prsten". Naime, Komisija je istražujući Maceljsku šumu, pronašla prsten koji je Zora Heger dala na vjenčanju svom suprugu Leonardu 29. kolovoza 1920. godine, a koji je nestao poslije Bleiburga. Mi smo 94-godišnjoj Zori Heger taj njen prsten vratili. Projektom istraživanja u glavi 4. propagandi i publicistički rad. Utvrđeno je da je aktivnostima Komisije potrebno dati širi publicitet kako bi se kod građana potisnuo još uvijek prisutan strah da govore, odnosno daju izjave o ratnim i poratnim događajima kojima su bili svjedocima, odnosno sudionicima. Vodeći brigu o tome, Predsjedništvo komisije redovno je izvještavalo medije u svom radu, i iz tog razloga Komisija se bila prihvatila pokroviteljstva nad filmom "Bruno Bušić, Život, djelo i mučko ubojstvo" koji je prikazan 16. listopada 1992. godine na HTV-u. U filmu je ozbiljno analizirano jedno razdoblje i političko ozračje u kojem su se nalazili Hrvati, posebice hrvatski intelektualci, koji su se borili za samostalnu hrvatsku državu. Film nudi podatke i nepobitne dokaze o državnom terorizmu bivše države, apostrofirajući ostatke jugoslavenskog tajnog policijskoga aparata koji je godinama tlačio i ponižavao Hrvate. Snagu ostataka toga aparata, a time i razločnost filma pokazalo je nadolazeće razdoblje.

Rad Komisije pokušavao se na svaki način spriječiti u čemu se djelomično i uspjelo. Ipak, tijekom 1994. godine istražena su dva veća masovna grobišta, prvo u mjestu Gračišće kod Pazina i jama u selu Podi kod Trilja. Iz grobnice u mjestu Gračišće kod Pazina, koja je otkrivena, slučajno izvađeno je 16 lubanja, od toga su 13 u cijelosti sačuvane. Jedna je lubanja višestruko napuknuta, dok su dvije u cijelosti zdrobljene. Uz ostale kosti nabrojeno je 19 pari bedrenih kostiju uz jednu natparnu bedrenu kost, što ukazuje na to da je u grobnici bilo ubačeno ne manje od 20 osoba. Obzirom na prostrijelne rane, pronađena na lubanjama, dotični su očigledno likvidirani iz male blizine. A obzirom na predmete i osobne stvari pronađene uz kosture pretpostavlja se da se radi o pogubljenim njemačkim vojnicima. Iz jame Podi kod Trilja izvađena su 102 kostura koji, prema

prikupljenim saznanjima, pripadaju hrvatskim vojnicima i civilima zarobljenim po partizanima nakon bitke kod Daržana 26. na 27. svibnja 1944. godine.

Prigodom iskopavanja grobišta, Komisiji su, među ostalima, pružali pomoć policija, državno odvjetništvo, istražni suci, sudski medicinari i povjesničari. Vijeće za utvrđivanje žrtava državnog terora u inozemstvu prikupilo je informacije o 67 ubojstava, 22 pokušaja ubojstva, 4 otmice, 2 neuspjele otmice i 4 nestanka netragom hrvatskih političkih emigranata diljem svijeta, u razdoblju od 1946. do 1990. godine. U većini slučajeva utvrđeni su točni podaci o žrtvi, o okolnostima zločina, za koje se sumnja da je iza njih stajala jugoslavenska tajna služba. Trenutačno se u Komisiji nalazi 65 osoba, uglednih predstavnika širokog društvenog spektra, a pokraj 25 saborskih zastupnika, tu je 40 znanstvenika s područja društvenih i prirodnih znanosti, nekoliko akademika, svećenika, liječnika, bivših političkih zatvorenika. Većina tih osoba uz osobnu stručnost više godina radi u nizu značajnih istraživačkih, znanstvenih i kulturnih institucija. Komisija je na taj način, nije neskromno reći, uzorak najvišega znanstvenog, stručnog i društvenog predstavnništva. Naravno, oni nisu u komisiji da bi obavljali operativni dio posla, već da bi stručno usmjeravali, planirali istraživački dio posla te nadzirali njegov izvedbu i u stručno znanstvenom pogledu ga verificirali..

Koncem 1994. godine, odlukom Tajništva Sabora Republike Hrvatske o izmjenama i dopunama sistematizacije radnih mjesta u Stručnoj službi Sabora, formirana je Samostalna stručna služba Komisije u kojoj su uposlena 3 samostalna savjetnika, jedna savjetnica i pročelnik službe. Izrađen je plan rada za 1995. godinu koja je prihvaćena sjednici komisiji od 27. prosinca 1994. godine kojim se predviđa osnivanje novih vijeća i kao novina: npr. istraživačkih centara u 13 najvećih središta u Hrvatskoj gdje bi se organiziralo prikupljanje i obrađivanje podataka. Zapravo, glavni zadatak Komisije u idućem razdoblju bit će stvaranje nove građe, prvenstveno prikupljanje neposrednih svjedočanstava o ratnim i poratnim stradanjima koja bi se početno obrađivala i pripremala znanstvenicima i znanstvenim institucijama za daljnje istraživanje. Tijekom 1995. godine, Komisija planira izraditi katastar grobišta, kako u Hrvatskoj tako i inozemstvu, gdje je to moguće. Komisija će tijekom 1995. godine također inicirati i tražiti donošenje zakona i propisa kojima će se urediti pitanje načina i mjesta prenošenja posmrtnih ostataka žrtava II. svjetskog rata i poraća pronađenih u grobištima.

Konačni cilj Komisije je utvrditi sve žrtve II. svjetskog rata i poraća i to imenom i prezimenom kako bi se saznala potpuna povijesna istina o njima i stradanjima naroda kojima su pripadali. Povijesna istina je samo jedna istina i kao takva smrt za sve druge neistine.

ZAVRŠNA RIJEČ

Cijenjene gospode i poštovana gospodo!

U ime Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava najtoplije zahvaljujem Saboru Republike Hrvatske što je osnovao Odbor za obilježavanje 50. obljetnice Bleiburga i Križnog puta, u čijoj organizaciji se odvija i ovaj znanstveni skup. Posebno se zahvaljujem predsjedniku Odbora dr. Nedjeljku Mihanoviću, koji je ujedno i predsjednik našeg Sabora, na njegovom velikom doprinosu visokoj razini i dostojnom obilježavanju ove tužne obljetnice. Zahvaljujem i svim članovima Odbora, a naročito njegovom provedbenom dijelu. Velika hvala gosp. Anti Belji za organiziranje i vođenje ovoga znanstvenog skupa te svim predavačima, a naročito našim poštovanim prijateljima iz inozemstva, ali i svima onima koji su pribivali ovom skupu te predstavnicima sedme sile.

Ovaj skup znači znatan prinos radu Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava II. svjetskog rata, i to ne samo po podacima koji su ovdje iznešeni već i kao poticaj na dalji znanstveni rad stručnjaka i na dalje prikupljanje podataka, dokumenata i druge povijesne građe na najširoj osnovi.

Vremena je malo, jer živih svjedoka je sve manje. Neobično je nužno doći do imena i osnovnih podataka svih žrtava na osnovi vjerodostojnih dokumenata i vjerodostojnih svjedoka.

Komisija računa na suradnju širokog kruga ljudi koji će i iz vlastite pobude surađivati s njezinim centrima na terenu ili pak s Hrvatskim društvom političkih zatvorenika, Društvom "Hrvatski domobran" i Društvom bivših vojnika regularne hrvatske vojske, koji nam šalju podatke o žrtvama.

Samo širokom akcijom brojnih suradnika u domovini i inozemstvu možemo u dogledno vrijeme doći do većine potrebnih podataka. Do konačnog broja žrtava nećemo, na žalost, nikada doći, ali na osnovi poimenično popisanih žrtava moći ćemo pouzdano ustanoviti minimalni broj žrtava, tj. donju granicu.

Svaki vjerodostojan podatak nama je dragocjen, svaki takav podatak smanjuje mogućnost krivotvorenja hrvatske povijesti. Svako nama dojavljeno ime odavanje je počasti žrtvi, koja time ulazi u povijest. To je pogotovo važno zbog toga što su g. 1945. ubijene tisuće i tisuće bezimernih, bez istrage, bez suda, bez zapisnika, bez popisa.

Žive opise događaja mogu najvjerodostojnije dati oni koji su ih neposredno doživjeli. Pokraj različitih popisa imena i osnovnim podacima žrtava Komisija je zainteresirana i za opise događaja i okolnosti pod kojima su žrtve stradale. Svakako nas zanimaju i građanske žrtve, a ne samo vojne.

Dobivamo brojne dopise građana o stradalima. Pročitat ću kao primjer jedan od novijih, a radi se o događaju u gradu Gospiću, koji sam kao pripadnik Hrvatskih oružanih snaga imao čast braniti od travnja 1943. do travnja 1945.

Osobno poznajem autoricu pisma, koja je u ono doba bila srednjoškolka.

Poslušajmo tih nekoliko potresnih redaka.

JEDNOGA LJETNOG DANA U GOSPIĆU 1945. GODINE

"Potaknuta televizijskom emisijom "Prsten na grobištu" smatram svojom dužnošću prema vlastitoj obitelji i stradanjima hrvatskog naroda opisati slučaj mogega pokojnog oca Davida Kneževića, trgovca iz Gospića.

Presudom Suda nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj moj je otac 1945. godine osuđen na osam godina zatvora. Na žalost, umro je koncem srpnja iste godine.

Teško bolesnog /navodno od tifusa/, prevezli su kroz grad u bolnicu u običnim tačkama. Bila je nedjelja kada sam saznala za njegovu smrt. Pokušala sam ga pokopati na groblju, ali je komesar bolnice to uvjetovao nabavljanjem lijesa još istoga dana. Kako je bila nedjelja, obilazeći gospićke stolare, usprkos pomoći plemenitog susjeda Martina Marasa, nisam uspjela pronaći niti jednu dasku.

Nakon nekoliko dana, u mrtvačnici sam pokušala provjeriti je li moj otac pokopan. Bila sam užasnuta prizorom u mrtvačnici: nepokrivenim leševima, pocrnjelim, u stanju raspadanja.

Uz pomoć hrabrog i dobrog čovjeka, partizana iz Biograda na moru, organizirano je pokapanje svih mrtvih. Pred komesarom je to opravdao tako što je rekao kako sva mrtva tijela zaudaraju i kako može doći do zaraze bolesnika. Sve mrtve su stavili na jedna mrtvačka kola, kojima su nekada na groblje vozili bezimene i siromašne. Meni je savjetovao da neprimjetno idem iza kola. Bio je to mučan put kroz ulicu u kojoj se nalazila i naša kuća.

Strah je među ljudima bio ogroman, jer naši susjedi, sjedeći pred gostionicom, nisu imali hrabrosti ustati i dati počast mrtvima. Bilo je to vrijeme straha, mržnje, izdaje i ubijanja...

Došavši na groblje, morala sam se sakriti iza drveta kako ne bih imala neprimjetno. Leševi, njih pet ili šest, bačeni su u jame na bivšem talijanskom groblju koje se nalazi na samom rubu katoličkog groblja. Partizan Šime je našao neki stari lonac i bacio ga u raku u kojoj se nalazilo tijelo moga oca...

Pamtim njegove riječi: "Bacit ću taj lonac da ipak jednoga dana znate gdje je sahranjen Vaš otac." Znala sam za to mjesto, pamtila sam ga i obilazila, sve dok jednog dana na tom dijelu gospićkog groblja nije izgrađen javni nužnik, a okolno područje prekriveno cementom. Kasnije sam imala prilike vidjeti djecu kako tamo igraju nogomet.

Vjerujem da će ipak doći dan kada će svi naši mrtvi imati svoje grobove i njihova imena na njima. Možda to neću doživjeti, ali neka se zna i neka bude zapisano da se među kostima na gospićkome stratištu, uz ostatke limenoga lonca, nalaze i kosti mogega oca.

Davida Knežević-Meštović"

Ovo je tužan svršetak jednog Hrvata koji je po službenom završetku rata postao žrtvom rata u kojem kao vojnik nije ni sudjelovao. Bio je kriv što je bio Hrvat. Neka nam to bude samo kao primjer za tisuće i tisuće sličnih hrvatskih sudbina.

Stradavalo se u ratu, ali stradavalo se još više onda kad je rat formalno prestao.

Hrvatski narod borio se u Drugom svjetskom ratu samo za svoju slobodu, za svoju nezavisnost, a protiv velikosrpskog imperijalizma. On se i danas bori protiv iste vrste imperijalističke pohlepe za hrvatskom zemljom. I onda i danas našlo se u svijetu farizeja koji su se u odnosu na tu junačku borbu slobodoljubivog naroda pravili i gluhima i slijepima, i koji su mu zamjerili što je htio biti slobodan te mu ni danas ne mogu oprostiti što se brani. A ti isti farizeji izdaju se za najveće zaštitnike ljudskih prava.

No, nepobitna je činjenica da ni Bleiburg, ni Križni putovi, ni jazovke, ni logori, ni teške dugogodišnje tamnice, ni bezbrojne šikanacije milijuna Hrvata nisu kroz pola stoljeća mogli slomiti duh hrvatske državnosti ni spriječiti uskrsnuće hrvatske države. Kada se smatralo da je zauvijek pokopana, ona je uskrsnula. Što nije uspjelo hrvatskim očevima i djedovima, uspjelo je sinovima i unucima.

Zahvaljujući Božjoj milosti i našoj svijesti, hrvatski holokaust nije završio kao finis Croatiae.

Kazimir Sviben